

CHET TILLARNI O‘QITISHDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA VA UNING METODIK ASOSLARI

Isomiddinov Ozodjon Saloxiddinovich

Samarqand Zarmed Universiteti

E-mail: ozodjonisomiddinov6281@gmail.com

Annotatsiya. *Globalashuv jarayonlarining jadallashuvi va xalqaro munosabatlarning kengayishi madaniyatlararo kommunikatsiya masalasini dolzarb ilmiy muammoga aylantirdi. XXI asrda turli mamlakatlar, millatlar, madaniyatlar vakillarining o‘zaro hamkorligi, muloqoti va ta’siri kuchaygan sharoitda xorijiy tillarni o‘qitishda madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirish asosiy vazifalardan biriga aylandi. Mazkur paragrafda madaniyatlararo kommunikatsiya tushunchasi, uning chet tillarni o‘qitishdagi ahamiyati, koreys tili ta’limida madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirish masalalari va uning metodik asoslari yoritiladi.*

Madaniyatlararo kommunikatsiya (inglizcha “intercultural communication”, ruscha “межкультурная коммуникация”) — bu turli madaniyatlar vakillarining o‘zaro muloqoti jarayoni bo‘lib, bu jarayonda madaniy qadriyatlar, an’analar, urf-odatlar, dunyoqarash va xulq-atvor modellari almashishi ro‘y beradi. Madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi va amaliyotining rivojlanishida bir qator chet el va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari muhim ahamiyat kasb etgan. Madaniyatlararo kommunikatsiya tushunchasi ilk bor 1950-yillarda amerikalik antropolog E. Xoll tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. U o‘zining "Silent Language" asarida madaniyatlararo muloqotning o‘ziga xos xususiyatlarini tadqiq etib, turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqot jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlagan. Xollning fikricha, madaniyatlararo muloqot nafaqat verbal, balki noverbal vositalar (imo-ishoralar, mimika, ko‘z tekkizish, masofani saqlash, tana holati) orqali ham amalga oshiriladi. Har bir madaniyatda noverbal kommunikatsiya vositalarining o‘ziga xos xususiyatlari mavjud bo‘lib, ularni bilmaslik madaniyatlararo muloqot jarayonida jiddiy tushunmovchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin.

Koreys tili va boshqa chet tillarni o‘qitishda madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasi tilni o‘rganish jarayonining muhim qismi hisoblanadi. Bu kompetensiyaning to‘rt asosiy komponenti bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, yaxlit tizimni tashkil etadi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasi til o‘rganuvchini nafaqat lingvistik bilimlar bilan, balki madaniy savodxonlik bilan ham qurollantiradi. Kognitiv komponent til o‘rganuvchini nazariy bilimlar bilan ta’minlasa,

amaliy komponent bu bilimlarni real hayotda qo‘llash imkonini beradi. Qadriyatli-emotsional komponent shaxsning ichki dunyosi va boshqa madaniyatlarga munosabatini shakllantirsa, tanqidiy-refleksiv komponent esa madaniyatlararo dialog jarayonida o‘z xatti-harakatlarini tahlil qilish va boshqarish qobiliyatini rivojlantiradi. Bu to‘rt komponentning uyg‘unlashuvi natijasida til o‘rganuvchi nafaqat grammatik va leksik jihatdan to‘g‘ri, balki madaniy jihatdan ham muvofiq muloqot qila oladigan, boshqa madaniyat vakillarini tushuna oladigan, madaniy to‘qnashuvlarni bartaraf eta oladigan va o‘z madaniy identifikatsiyasini saqlagan holda madaniyatlararo dialogga kirishadigan shaxs bo‘lib shakllanadi. Madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasi bugungi globallashgan dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat ko‘rsatish uchun zarur bo‘lgan ko‘nikmadir.

Ma‘lum ma’noda, madaniyatlararo kommunikatsiya muammosini o‘rganish nemis olimi V. fon Gumboldt ishlaridan boshlangan deyish mumkin. U XIX asrda “til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi” g‘oyasini ilgari surgan. Gumboldtning fikricha, “til madaniyatning inikosi, madaniyat esa tilning asosi hisoblanadi”. Bu g‘oya keyinchalik “lingvistik nisbiylik nazariyasi” nomini olgan E. Sepir va B. Uorf tadqiqotlarida rivojlantirilgan. Ular “til dunyoni idrok etish usulini belgilaydi” degan g‘oyani ilgari surganlar. Koreys tili ta’limi kontekstida, bu nazariyalar alohida ahamiyat kasb etadi. Koreys va o‘zbek tillarining grammatik tuzilishi, leksik tizimi va pragmatik qoidalaridagi farqlar nafaqat kommunikatsiya usulini, balki o‘zbek talabalari uchun koreyscha fikrlash, dunyoni koreyslardek idrok etish imkoniyatini ham belgilaydi. Masalan, koreys tilidagi honorifik sistema (hurmat shakllari tizimi) nafaqat til hodisasi, balki koreys madaniyatining ijtimoiy iyerarxiyasini aks ettiruvchi madaniy fenomen hamdir. Bu nazariyalarni koreys tili ta’limida qo‘llanilishi o‘qituvchilarga til o‘rgatish jarayonida faqat grammatik va leksik bilimlarni emas, balki “koreyscha fikrlash” va “koreyscha dunyoni ko‘rish” usulini ham talabalarga yetkazish zaruratini ko‘rsatadi. Bu esa talabalarining nafaqat til bilimlarini, balki madaniyatlararo kommunikativ kompetensiyasini ham samarali rivojlantirishga xizmat qiladi.

G‘arb olimlaridan F. Trompenaars, G. Xofstede, E. Xoll, C. Kramsch va boshqalar “madaniyat o‘lchovlari” (dimensions of culture) nazariyasini taklif etganlar. Ular turli madaniyatlarni tahlil qilish uchun asos bo‘ladigan bir necha o‘lchamlarni ajratib ko‘rsatganlar: individuallik-kollektivism, ierarxiya darajasi (power distance), noaniqlikdan qochish (uncertainty avoidance), genderga asoslangan tabaqalanish va boshqalar. Bu nazariya turli madaniyatlarni qiyosiy o‘rganish, ularning o‘ziga xos jihatlarini aniqlash imkonini beradi. Madaniyatlararo kommunikatsiyaning lingvistik asoslarini o‘rganish borasida rus olimlari S.G. Ter-Minasova, V.V. Safonova, Y.I. Vereshchagin, V.G. Kostomarov va boshqalarning ishlari diqqatga sazovor. S.G. Ter-Minasova “Til va madaniyatlararo kommunikatsiya” nomli asarida til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligini har tomonlama

tahlil qilgan. Uning fikricha, turli madaniyatlar vakillari o‘rtasidagi muloqot jarayonida “madaniy to‘qnashuvlar” (cultural clashes) yuzaga kelishi muqarrar. Bu to‘qnashuvlarning sababi - turli madaniyatlarda mavjud bo‘lgan tushunchalar, qadriyatlar, xatti-harakat modellari va tilning o‘ziga xos xususiyatlaridir.

Zamonaviy chet til o‘qitish metodikasida madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirish masalasi muhim o‘rin tutadi. Til va madaniyat o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni hisobga olgan holda, chet tili o‘qitish jarayonida o‘sha til sohibi xalqining madaniyati, an‘analari, urf-odatlarini, qadriyatlarini ham o‘rgatish maqsadga muvofiq. E.I. Passov ta’kidlaganidek, “til o‘qitishda madaniyatni ham o‘qitish lozim”. Bu fikr chet til o‘qitish jarayonida madaniy komponentga alohida e’tibor qaratish zarurligini ko‘rsatadi. Passovning “dialog madaniyatlari” konsepsiyasi chet tili darslarini ikki madaniyat (o‘z va o‘rganilayotgan til madaniyati) o‘rtasidagi dialog sifatida talqin qilishni taklif etadi. Bu konsepsiyaga ko‘ra, chet tili darslarida nafaqat lingvistik bilimlarni, balki madaniy bilimlarni ham berish, o‘quvchilarni madaniyatlararo kommunikatsiyaga tayyorlash lozim.

Koreys va o‘zbek madaniyatlari o‘rtasidagi farqlarni tushunish koreys tilini o‘rganuvchilar uchun madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini shakllantirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu ikki madaniyat o‘rtasidagi asosiy farqlarni quyidagicha umumlashtirish mumkin:

Birinchidan, diniy-falsafiy asoslar nuqtai nazaridan, koreys madaniyati asosan Konfutsiy ta’limoti, buddizm va shamanizm elementlari sinteziga asoslangan bo‘lib, bu ularning dunyoqarashi, qadriyatlari tizimi va ijtimoiy munosabatlariga chuqur ta’sir ko‘rsatgan. O‘zbek madaniyati esa ko‘p asrlar davomida islom tamoyillari asosida shakllangan bo‘lib, bu ham o‘z navbatida jamiyat tuzilishini, odob-axloq qoidalarini va kundalik hayot tartibini belgilagan.

Ikkinchidan, ijtimoiy munosabatlar tizimida koreys jamiyati qattiq iyerarxik tuzilishga ega bo‘lib, bu til tizimida ham o‘z aksini topgan – koreys tilida so‘zlovchi va tinglovchining ijtimoiy maqomiga qarab turli hurmat darajalari qo‘llaniladi. O‘zbek jamiyatida ham kattalarni hurmat qilish muhim, lekin koreys jamiyatidagi kabi murakkab formal iyerarxiya mavjud emas.

Uchinchidan, kundalik madaniyat sohasida koreys va o‘zbek xalqlari turli ovqatlanish madaniyati, bayramlar, an‘analar va marosimlarga ega. Koreys va o‘zbek milliy taomlari, dasturxon tuzash qoidalari, mehmondo‘stlik an‘analari bir-biridan sezilarli farq qiladi.

“Madaniy himoya” — bu o‘z madaniy identifikatsiyasini saqlash uchun boshqa madaniyatlarni qabul qilishdan bosh tortish tendensiyasi. Madaniy himoya madaniyatlararo muloqotga to‘sqinlik qiladi, madaniy integratsiyaga xalaqit beradi.

Madaniy himoyani bartaraf etish uchun o‘z madaniy identifikatsiyasini saqlagan holda, boshqa madaniyatlarning ijobiy jihatlarini qabul qilishga o‘rganish, madaniyatlararo dialogga ochiq bo‘lish lozim. Bu to‘siqlarni muvaffaqiyatli yengib o‘tish nafaqat koreys tilini samarali o‘zlashtirishga, balki ikki madaniyat vakillari o‘rtasida to‘laonli kommunikatsiyaga ham olib keladi. Buning uchun til o‘qitish metodikasini kompleks yondashuv asosida isloh qilish, madaniy komponentni til ta’limining barcha bosqichlariga singdirish, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, ikki mamlakat o‘rtasidagi ta’lim va madaniy aloqalarni mustahkamlash zarur.

Xulosa. Shunday qilib, koreys tili ta’limida madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantirish istiqbollari zamonaviy lingvodidaktika tamoyillariga asoslangan kompleks metodologik yondashuvni talab etadi. Bu yondashuv o‘quv dasturlari va adabiyotlarni takomillashtirish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, pedagogik texnologiyalarni joriy etish, xalqaro hamkorlikni kengaytirish va baholash tizimini takomillashtirish kabi yo‘nalishlarni qamrab oladi. Koreys tili metodikasi nuqtai nazaridan, madaniyatlararo kommunikatsiya kompetensiyasini rivojlantirishga bo‘lgan integrativ yondashuv tilshunoslik, pedagogika, psixologiya va madaniyatshunoslik sohalaridagi zamonaviy yutuqlarni o‘zida aks ettirishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. E. Qilichev. “Matn lingvistikasi va lingvodidaktika”. Toshkent: Sano-standard. 2018.
2. G. Sh. Rixsiyeva. “Sharq tillarini o‘qitishda madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish metodikasi”. Toshkent: “Fan va texnologiyalar”. 2019.
3. S. A. Xashimova. “Koreys tili grammatikasi va uning pragmatik xususiyatlari”. Toshkent: TDSHU nashriyoti. 2020
4. U. K. Yusupov. “Chog‘ishtirma lingvistika nazariyasi va amaliyoti”. Toshkent: Akademnashr. 2013.
5. H. J. Cho. “Korean Language and Culture in Intercultural Communication”. Seoul: Seoul National University Press. 2015.